

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ГРИНЕНКО ІРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 343.2

**КЛАСИФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ
ТА ЇХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ**

12.00.08 «Кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право»

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса, Національна академія правових наук України.

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, доцент **Ус Ольга Володимирівна**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри кримінального права № 1.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Харченко Вадим Борисович**, Харківський національний університет внутрішніх справ, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 6;

кандидат юридичних наук, доцент **Зеленов Геннадій Михайлович**, заступник керівника департаменту аналітичної та правової роботи – начальник правового управління (ІІІ) апарату Верховного Суду.

Захист відбудеться «21» квітня 2021 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.01 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 84 А.

Автореферат розіслано «19» березня 2021 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

В. Ю. Шепітько

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Проблема класифікацій злочинів на сьогодні залишається принциповою та важливою як для науки кримінального права, так і практики застосування Кримінального кодексу України (далі – КК). Це зумовлено тим, що класифікації злочинів: покладені в основу побудови та застосування більшості норм та інститутів кримінального права; зумовлюють правильну кваліфікацію злочину (злочинів); є засобом диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання; мають важливе значення для встановлення міжсистемних зв'язків різних галузей права та науки, зокрема, кримінального, кримінального процесуального, криміналістики, кримінально-виконавчого, кримінології, тощо.

Разом з тим, доцільно зауважити, що основна увага вчених, які присвячували свої дослідження окресленій проблемі, зосереджена на вивченні та аналізі класифікації злочинів за ступенем їх тяжкості. Водночас, інші класифікації злочинів залишаються малодослідженими, що негативно впливає як на системність побудови кримінально-правових норм та інститутів, так і на їх ефективне правозастосування.

Крім цього, класифікація є дієвим засобом, інструментарієм для поглибленого пізнання злочину як універсальної, базової, фундаментальної категорії кримінального права та законодавства, яка знаходиться в основі побудови та застосування більшості кримінально-правових норм та інститутів. Саме тому існує реальна, об'єктивна потреба в класифікації злочинів з метою їх: з одного боку – поділу на категорії (види, групи) та відмежування, а з іншого, систематизації та впорядкування. Це забезпечить застосування кримінально-правових норм та інститутів, можливість для реалізації принципів кримінального права, зокрема, принципу диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання тощо.

Проблематику класифікації у різних науках досліджували такі вчені: Ю. О. Воронін, Б. М. Кедров, В. В. Омельченко, М. П. Покровський, С. С. Розова, М. В. Стюпкіна, О. А. Субботін та інші.

Питання класифікації злочинів у різні часи досліджували такі науковці як: Д. С. Азаров, О. І. Бойко, А. Ю. Гревцева, О. М. Ратьков, П. С. Кардаєв, О. О. Михаль, М. І. Загородніков, М. Г. Кадніков, А. П. Козлов, Н. Ф. Кузнецова, Ю. І. Ляпунов, М. І. Панов, А. Б. Сахаров, Е. А. Онгарбаєв, В. П. Тихий, Т. В. Цатурян, М. І. Якубович, В. Л. Чубарєв та інші.

Окремо слід відзначити монографії Л. М. Кривоченко «Классификация преступлений» (1983 р.) та «Класифікація злочинів за ступенем тяжкості у Кримінальному кодексі України» (2010 р.), дисертацію О. І. Соболя «Класифікація злочинів» (2012 р.). Окремі питання класифікації

злочинів були піддані аналізу у працях М. І. Хавронюка «Категорії злочинів і санкції Особливої частини КК України: наукові дослідження та деякі висновки» (2001 р.), О. С. Скок «Злочини невеликої тяжкості та питання кримінальної відповідальності» (2017 р.).

Водночас, слід зазначити, що наведені наукові роботи присвячені дослідженню класифікації злочинів саме за ступенем їх тяжкості. Інші можливі класифікації злочинів, а саме, залежно від форми вини, залежно від кількісного складу суб'єктів, залежно від ознак суб'єкта злочину, залежно від форми діяння тощо та їх кримінально-правове значення не отримали належного наукового опрацювання. У зв'язку з цим, наукове дослідження класифікацій злочинів на сьогодні не можна визнати завершеним.

Таким чином, рівень наукового дослідження класифікацій злочинів, а саме їх теоретичних засад, принципів, правил, критеріїв, видів, функцій та кримінально-правового значення, визначення взаємозв'язку категорій (видів) злочинів з нормами та інститутами кримінального права тощо є недостатнім, що підтверджується відсутністю єдності наукових позицій та підходів щодо вирішення відповідних питань застосування кримінального законодавства. Крім того, чисельні зміни та доповнення положень КК зумовлюють необхідність комплексного переосмислення та дослідження класифікацій злочинів, встановлення їх критеріїв та видів з метою збереження системності кримінального закону. Зазначені обставини свідчать про доцільність розроблення теоретико-практичного підґрунтя з метою його використання для побудови науково обґрунтованих класифікацій злочинів і визначення їх кримінально-правового значення.

Існуючі ж наукові роботи постануть відправним та необхідним фундаментом для встановлення закономірностей розвитку наукового розуміння класифікацій злочинів з метою подальшого вдосконалення кримінально-правового законодавства в частині проблеми, що досліджується.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану наукових робіт Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України в межах таких фундаментальних тем як «Теоретичні питання удосконалення кримінального законодавства та практики його застосування» (номер державної реєстрації 0112U001335) і «Проблеми формування сучасної доктрини кримінального права України» (номер державної реєстрації 0117U000285). Тема дослідження затверджена рішенням вченої ради Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України (протокол № 9 від 18 листопада 2015 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розроблення теоретичного підґрунтя класифікації злочинів з метою його використання для побудови науково обґрунтованих класифікацій злочинів і визначення їх кримінально-правового значення.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені такі завдання:

- 1) визначити поняття класифікації, її філософські та логічні засади;
- 2) розробити теоретичну модель класифікації злочинів;
- 3) визначити етапи здійснення класифікації злочинів;
- 4) розкрити поняття злочину, його ознаки з метою формулювання критеріїв, які можуть бути покладені в основу класифікацій.
- 5) з'ясувати генезу вітчизняного кримінального законодавства та наукової думки щодо визначення поняття злочину;
- 6) охарактеризувати доктринальні погляди щодо класифікацій злочинів та історію розвитку законодавчої регламентації класифікацій злочинів у вітчизняному законодавстві;
- 7) вивчити досвід зарубіжних держав щодо законодавчої регламентації класифікацій злочинів та їх кримінально-правового значення;
- 8) встановити критерії класифікацій злочинів та дослідити їх види;
- 9) з'ясувати кримінально-правове значення класифікацій злочинів для кваліфікації злочинів, диференціації кримінальної відповідальності, індивідуалізації покарання, а також для застосування інших норм та інститутів кримінального права.

Об'єктом дослідження є злочин як вид кримінального правопорушення та фундаментальна категорія кримінального права.

Предмет дослідження – класифікації злочинів та їх кримінально-правове значення.

Методи дослідження. Для досягнення наукової об'єктивності результатів дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів. Зокрема, філософський (діалектичний) метод пізнання використовувався при дослідженні сутності понять «злочин» та «класифікації злочинів», з'ясуванні їх ознак, а також при встановленні співвідношення з регламентацією та застосуванням норм та інститутів кримінального права; *історико-правовий метод* – при вивченні генезису понять «злочин» та «класифікації злочинів», критеріїв класифікацій злочинів, що знайшли відображення у кримінальному законодавстві; *догматичний метод* – при аналізі змісту законодавчих положень, які регламентують класифікації злочинів або в основі побудови яких покладено класифікації злочинів; *формально-логічний* – для встановлення критеріїв класифікацій злочинів та значення для побудови кримінально-правових норм та інститутів; *метод системно-структурного аналізу* – для дослідження системи норм, що безпосередньо чи опосередковано передбачають класифікації злочинів, а також окремих видів класифікацій злочинів, як структурної одиниці цієї системи; *порівняльно-правовий метод* – для виявлення різних та подібних підходів правової регламентації класифікацій злочинів та їх значення для побудови відповідних норм та інститутів кримінального законодавства зарубіжних держав та КК; *конкретно-соціологічний метод* – при вивченні матеріалів судової практики щодо

застосування відповідних норм та інститутів кримінального законодавства, в основі яких є класифікації злочинів, аналізі відповідних статистичних даних, з'ясуванні позицій працівників суду та правоохоронних органів щодо окремих питань теми дисертаційного дослідження шляхом анкетного опитування респондентів.

Теоретичну основу дисертації склали наукові праці з філософії, логіки, наукознавства, загальної теорії права, кримінального права, кримінології, кримінально процесуального права, криміналістики, а також енциклопедичні та довідкові видання.

Нормативно-правову та інформаційну основу дослідження становлять: Конституція України, КК, Кримінальний процесуальний кодекс України, інші закони України, закони і кодекси зарубіжних держав, постанови Пленуму Верховного Суду України, постанови палати, об'єднаної палати, Великої палати Верховного Суду.

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали опублікованої судової практики (2001-2016 р.р.); вироки, які внесені до Єдиного державного реєстру судових рішень за 2018-2019 р.р. щодо кримінально-правового значення класифікацій злочинів, систематизовані статистичні дані Генеральної прокуратури України за 2016-2019 р.р.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що у дисертації сформульовані теоретично обґрунтовані і практично значущі висновки щодо класифікацій злочинів та їх кримінально-правового значення. До найбільш важливих результатів, які відображають наукову новизну дисертації та виносяться на захист, належать такі положення:

у перше:

- побудовано теоретичну модель класифікації злочинів, яку становлять, зокрема: принципи, функції та об'єкт класифікації злочинів, критерій та правила її здійснення, формалізація результатів класифікації злочинів та її кримінально-правове значення;

- визначені види класифікацій злочинів у кримінальному праві: законодавча класифікація й класифікації злочинів, що сліднують зі змісту кримінально-правових норм; основні та додаткові; дихотомічні класифікації злочинів й класифікації за видозмінюваною ознакою; дедуктивні та індуктивні; однорівневі й багаторівневі класифікації злочинів;

- сформульовані правила класифікацій злочинів, під якими пропонується розуміти науково обґрунтовані універсальні положення, якими слід керуватися при створенні будь-якої кримінально-правової класифікації злочинів;

- аргументовано, що класифікація злочинів як явище динамічне, має свій початок і відповідні етапи здійснення. До таких етапів відносяться: формулювання завдання (функції) класифікації злочинів, формулювання критерію класифікації злочинів, здійснення класифікації злочинів з використанням правил класифікації, а також формалізація результатів класифікації злочинів та її

кримінально-правового значення як у доктрині кримінального права, так і у кримінальному законодавстві;

- охарактеризовано особливості генезису правової регламентації і юридичної думки з часів існування Київської Русі до теперішнього часу щодо класифікацій злочинів за різними критеріями; *удосконалено:*

- позицію щодо доцільності використання загальнонаукової класифікаційної літератури з метою з'ясування підходів щодо: сутності класифікації, її видів, правил, функцій та значення;

- поняття класифікації злочинів, яке розглядається у двох взаємопов'язаних значеннях: а) у динаміці як процес (поділ) і б) у статичності, як результат (система);

- розуміння принципів класифікацій злочинів, зокрема: повноти, зв'язку, розвитку, доцільності, історизму;

- уявлення про функції класифікацій злочинів, а саме: методологічну, теоретико-практичну, інтегративну, розмежувальну (розподільчу), конкретизуючу тощо.

набули подальшого розвитку:

- позиція, про те що ознаки злочину можуть бути критеріями для поділу злочинів на види;

- уявлення щодо кримінально-правового значення класифікацій злочинів залежно від ступеня тяжкості, залежно від форми вини, залежно від кількісного складу суб'єктів, залежно від ознак суб'єкта злочину, залежно від повноти вчинення суб'єктом складу злочину.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення, узагальнення, висновки та рекомендації, висловлені в дисертації, можуть бути використані у:

- правотворчості – при внесенні змін і доповнень до КК щодо удосконалення законодавчої регламентації відповідних норм та інститутів кримінального права;

- правозастосуванні – при вдосконаленні практики кваліфікації злочинів, призначення покарання, звільнення від кримінальної відповідальності та від покарання, практики застосування інших норм та інститутів КК;

- науково-дослідницькій діяльності – при подальшій науковій розробці вчення про злочин та покарання;

- навчальному процесі – при викладанні навчальної дисципліни «Кримінальне право України» Загальна та Особлива частини, а також при підготовці підручників, навчальної та навчально-методичної літератури, науково-практичних коментарів КК, тощо.

Апробація результатів дисертації. Дисертацію виконано, обговорено і схвалено на засіданні відділу дослідження проблем кримінального та кримінально-виконавчого права НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України. Основні положення, висновки, пропозиції та практичні рекомендації, сформульовані в дисертації, доповідалися на засіданнях відділу дослідження проблем кримінального та кримінально-виконавчого права НДІ ВПЗ імені академіка

В. В. Сташиса НАПрН України, а також на всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Актуальні питання сучасного розвитку юридичної науки» (м. Харків, 14 квітня 2016 р.); «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Івано-Франківськ, 28 квітня 2017 р.); на засіданні Ради молодих вчених Інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук (м. Харків, 16 травня 2019 р.).

Публікації. Основні результати дисертації викладені у восьми наукових працях, а саме: у шести наукових статтях, опублікованих у вітчизняних фахових наукових виданнях України та виданнях інших держав, а також тезах двох наукових доповідей всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Структура роботи зумовлена метою, завданням, об'єктом та предметом дослідження. Дисертація складається з анотації, вступу, двох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (250 найменувань) і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 241 сторінок, із яких основний текст займає 219 сторінок, список використаних джерел – 22 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, встановлюються його мета, завдання, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначаються об'єкт, предмет і методи дослідження, вказуються наукова новизна, теоретичне і практичне значення результатів дослідження та їх апробація.

Розділ 1 «Теоретико-практичні засади класифікацій злочинів» складається з чотирьох підрозділів і висновків до нього.

У *підрозділі 1.1 «Поняття класифікації, її філософські та логічні засади»* встановлено, що класифікувати люди почали ще з давніх часів, у зв'язку з тим, що потреба в класифікації – одна з основних в пізнавальній діяльності людини. Проаналізовано наукові позиції щодо: сутності класифікації, її видів, правил, функцій та значення. З'ясовано етимологію терміну «класифікація» та доведено, що це поняття слід розглядати щонайменше у двох аспектах: а) у динаміці, а саме класифікація як процес, тобто поділ різних об'єктів (предметів), явищ (подій, фактів) на види, класи, групи за відповідними критеріями, б) в статиці, тобто класифікація як кінцевий, остаточний результат (система супідрядних понять; система в якій що-небудь класифіковано).

Встановлено, що класифікація може бути різних видів: а) природньою або штучною; б) видозмінною або дихотомічною; в) індуктивною або дедуктивною; г) однорівневою або

багаторівневою тощо. Доведено, що кількість видів класифікацій у науці значна, їх вивчення надає можливість більше пізнати природу класифікації.

Досліджені правила класифікації, що розроблені вченими у філософії та логіці. З'ясовані функції класифікації. Обґрунтовано, що класифікація – це універсальна і фундаментальна категорія, що має важливе теоретичне і практичне значення у різних науках. У зв'язку з цим, у літературі обговорюється питання щодо створення теорії класифікації або ж навіть окремої науки – класіології.

Підрозділ 1.2 «Злочин як об'єкт класифікацій» присвячений дослідженню злочину як об'єктивно існуючого соціального явища й фундаментальної категорії кримінального права та законодавства.

Проаналізований генезис поняття злочину у правовій доктрині та кримінальному законодавстві. З'ясовані основні підходи щодо регламентації поняття злочину: а) формальний; б) матеріальний; в) формально-матеріальний (матеріально-формальний). На сьогодні безпосередньо у КК визначення поняття злочину не регламентовано. В ст. 11 КК (в редакції Закону № 2617-VIII від 22.11.2018 р.) передбачено поняття кримінального правопорушення. Звертається увага, що злочину притаманні всі ознаки, які властиві кримінальному правопорушенню, оскільки ці поняття співвідносяться між собою як родові (кримінальне правопорушення) і видові (злочин).

Встановлено, що злочин може бути об'єктом значної кількості класифікацій. Перелік критеріїв для поділу злочинів на види є фактично безкінечним. Разом з тим, саме суттєві ознаки злочину є основою для виділення критеріїв класифікацій, що мають принципове кримінально-правове значення.

Систематизовані висловлені у науці кримінального права дискусійні позиції щодо поняття злочину, його ознак, співвідношення злочину зі складом злочину. Досліджені окремі аспекти проблематики співвідношення кримінального правопорушення, злочину та кримінального проступку.

У підрозділі 1.3 «Принципи, правила, критерії, види та значення класифікацій злочинів» досліджені існуючі у кримінально-правовій науці різні підходи до визначення поняття «класифікація злочинів».

Побудовано теоретичну концепцію (основу, модель) класифікації злочинів, яку становлять, зокрема: принципи, функції та об'єкт класифікації злочинів, критерій та правила її здійснення, формалізація результатів класифікації злочинів та її кримінально-правове значення.

Обґрунтовано, що принципи класифікацій злочинів – це основні положення, базові ідеї, які є фундаментом для побудови різних класифікацій злочинів.

Доводиться, що основними функціями класифікацій злочинів є методологічна, теоретико-практична, інтегративна, розмежувальна (розподільча), конкретизуюча тощо.

Встановлено, що такі ознаки злочину як: 1) суспільна небезпечність, 2) винність, 3) діяння, 4) суб'єкт злочину є критеріями для поділу злочинів на види. Протиправність в «чистому» безпосередньому вигляді не є критерієм класифікації злочинів, а є, зокрема, критерієм відмежування кримінально протиправного від правомірного.

Розроблено правила класифікацій злочинів, тобто науково обґрунтовані універсальні положення, якими слід керуватися при побудові будь-яких кримінально-правових класифікацій злочинів. Ключовим етапом при побудові класифікації є дотримання правил класифікацій злочинів.

Правила класифікацій злочинів полягають в таких положеннях: 1. Слід обрати і покласти в основу класифікації злочинів один класифікаційний критерій. Необхідно враховувати, що критерій класифікації злочинів може складатися із декількох елементів (ознак). 2. Критерій класифікації злочинів повинен надавати можливість встановити взаємозв'язок і відмінність між злочинами, тобто встановити спільне і відмінне. Необхідна як мінімум одна ознака, яка забезпечить відмінність одного виду злочину від іншого (інших). 3. Критерій класифікації злочинів повинен бути практично значимим. 4. Критерій класифікації злочинів повинен бути чітко вираженим, зрозумілим та конкретним. 5. Обсяги утворених в результаті поділу видових понять (видів злочинів) повинні складати обсяг родового поняття. 6. Виділені види злочинів повинні бути взаємовиключними, тобто утворені види злочинів не можуть поглинатися. 7. Повинна бути дотримана послідовність поділу злочинів. Це означає, що родове поняття поділяється на видові, видові на підвидові і так далі.

У підрозділі 1.4 «Класифікації злочинів в історії кримінального законодавства та законодавстві інших держав» здійснено періодизацію розвитку наукових поглядів та законодавчої регламентації класифікацій злочинів у вітчизняному кримінальному законодавстві. Піддані аналізу Руська Правда, Литовські статuti, Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 року, Кримінальне Уложення 1903 року, КК УРСР 1922, КК УРСР 1927, КК 1960 років тощо. З'ясовано, що перший фундамент для поділу злочинів на види був закладений при виникненні держави та первісних кримінально-правових норм. Визначальним етапом для розвитку наукової думки щодо класифікацій злочинів пов'язаний з дослідженнями вчених класичної школи кримінального права. В 1970-х роках починається загальний науковий класифікаційний рух, що мав відповідний вплив і на дослідження класифікацій злочинів. Водночас в радянський період перевага надається, в більшій мірі, класифікації злочинів за ступенем тяжкості. Характерною особливістю сучасної вітчизняної енциклопедичної, навчально-методичної літератури з

кримінального права є тенденція щодо виділення низки класифікаційних критеріїв для поділу злочину на види.

Встановлено, що всі держави пострадянського простору містять законодавчу класифікацію злочинів (залежно від ступеня тяжкості, суспільної небезпечності тощо). Крім цього, в законодавстві зарубіжних держав регламентовані класифікації, що слідують зі змісту кримінально-правових норм, наприклад, класифікація злочинів залежно від форми вини, залежно від повноти вчинення суб'єктом складу злочину, залежно від кількісного складу суб'єктів, залежно від ознак суб'єкта злочину, залежно від форми діяння тощо.

Другий розділ «Класифікації злочинів» складається з п'яти підрозділів і висновків до нього.

У підрозділі 2.1 «Класифікація злочинів залежно від форми вини та її значення» встановлено, що вина як одна з обов'язкових ознак поняття злочину може визнаватися критерієм класифікації, оскільки відповідає правилам, що висуваються до критерію класифікації, а саме: а) дає можливість встановити відмінність між видами злочинів та взаємозв'язок між ними; б) такий критерій є практично значимим, чітко вираженим, зрозумілим та конкретним; в) обсяги видових понять «умисел» і «необережність» складають обсяг родового поняття «форма вини»; г) виділені види злочинів на підставі цього критерію (умисний злочин і необережний злочин) є взаємовиключними; д) такий критерій забезпечує послідовний (безперервний) поділ злочинів на види.

На підставі цього злочини залежно від форми вини поділяються на такі види: 1) злочин, що може бути вчинений лише умисно – а) злочин з прямим умислом, б) злочин з непрямим умислом, в) злочин, що може бути вчинений як з прямим, так і непрямим умислом; 2) злочин, що може бути вчинений лише необережно – а) злочин, вчинений зі злочинною самовпевненістю, б) злочин, вчинений із злочинною недбалістю; 3) злочин, що може бути вчинений як умисно, так і необережно.

Обґрунтовано кримінально-правове значення класифікації злочинів залежно від форми вини, зокрема для: 1) побудови низки кримінально-правових норм та інститутів, криміналізації (декриміналізації) суспільно небезпечних діянь; 2) відмежування злочинів від діянь, що не є кримінально протиправними; 3) розмежування видів злочинів; 4) кваліфікації злочину; 5) особливостей звільнення від кримінальної відповідальності; 6) особливостей призначення покарання; 7) особливостей звільнення від покарання; 8) особливостей застосування інших заходів кримінально-правового характеру.

Надано наукову характеристику класифікації злочинів залежно від форми вини. Так, класифікацію злочинів залежно від форми вини з позицій філософської та логічної характеристик доцільно віднести до: 1) класифікації, що слідує зі змісту кримінально-правових норм; 2) основної

класифікації злочинів; 3) класифікації за видозмінною ознакою (такою ознакою є вина); 4) дедуктивної класифікації злочинів; 5) багаторівневої класифікації злочинів.

У підрозділі 2.2 «Класифікація злочинів залежно від повноти вчинення суб'єктом складу злочину та її значення» проаналізовані висловлені у кримінально-правовій доктрині позиції щодо співвідношення стадій (вчинення) злочину та видів злочину (закінченого та незакінченого). Досліджені запропоновані у науці класифікації злочину на види залежно від: а) стадій (вчинення) злочину, б) юридично значимого моменту завершення злочину, в) ступеня здійснення злочинного наміру тощо.

Побудовано класифікацію злочинів залежно від повноти вчинення суб'єктом складу злочину. Так, на підставі цього критерію злочини поділяються на: 1) закінчений та 2) незакінчений. Незакінчений злочин залежно від того, чи розпочато виконання об'єктивної сторони складу злочину поділяється на: а) готування до злочину і б) замах на злочин. Замах на злочин залежно від ступеня виконання об'єктивної сторони складу злочину за задумом суб'єкта злочину поділяється на: а) закінчений і б) незакінчений.

Доведено теоретико-практичне значення поділу злочинів залежно від повноти вчинення суб'єктом складу злочину, що визначається: а) побудовою кримінально-правових норм, б) кваліфікацією злочину; в) особливостями кримінальної відповідальності; г) особливостями призначення покарання.

Надано наукову характеристику класифікації злочинів залежно від повноти вчинення суб'єктом складу злочину. Таку класифікацію з позицій філософської та логічної характеристик доцільно відносити до: 1) класифікації злочинів, що слідує зі змісту кримінально-правових норм; 2) додаткової класифікації; 3) класифікації за видозмінною ознакою; 4) дедуктивної класифікації злочинів; 5) багаторівневої, оскільки передбачає три рівні своєї організації.

У підрозділі 2.3 «Класифікація злочинів за кількісним складом суб'єктів та її значення» злочини залежно від кількісного складу суб'єктів злочинів поділяються на: 1) злочин, що вчиняється лише одним суб'єктом (одноособовий злочин); 2) злочин, що може бути вчинений лише декількома суб'єктами (груповий, багатосуб'єктний злочин); 3) злочин, який може бути вчинений лише парними суб'єктами; 4) злочин, що може бути вчинений як одним суб'єктом, так і декількома; 5) злочин, що може бути вчинений як одним суб'єктом, так і парними суб'єктами.

Обґрунтовано теоретико-практичне значення класифікації злочинів залежно від кількісного складу суб'єктів злочину, що обумовлено: а) розробкою (побудовою) кримінально-правових норм та інститутів, б) кваліфікацією злочину; в) особливостями кримінальної відповідальності; г) особливостями призначення покарання.

Здійснено наукову характеристику класифікації злочинів залежно від кількісного складу суб'єктів злочину (кількістю суб'єктів злочину). Зазначену класифікацію з позицій філософської

та логічної характеристик доцільно віднести до: 1) класифікації, що слідує зі змісту кримінально-правових норм; 2) основної класифікації злочинів; 3) видозмінної класифікації; 4) дедуктивної класифікації злочинів; 5) однорівневої класифікації злочинів.

У підрозділі 2.4 «Класифікація злочинів за ступенем тяжкості та її значення» проаналізовані існуючі у доктрині кримінального права дискусійні питання щодо цієї класифікації.

Звертається увага на те, що відповідно до чинного законодавства передбачена дворівнева класифікація. На першому рівні родовим поняттям є кримінальне правопорушення, в результаті його поділу утворюється видові поняття – кримінальні проступки та злочини. Далі на другому рівні, злочини поділяються на три види: нетяжкі злочини, тяжкі й особливо тяжкі.

Встановлено кримінально-правове значення розглядуваної класифікації злочинів для: 1) регламентації реального принципу чинності КК, 2) для характеристики найбільш суспільно небезпечної форми співучасті (вчинення злочину злочинною організацією), 3) виключення кримінальної відповідальності, 4) встановлення зниженого віку, по досягненню якого особа підлягає кримінальній відповідальності, 4) визначення умов відповідальності особи за вимушене вчинення злочину у складі організованої групи чи злочинної організації, 5) регламентації застосування або обмеження (виключення) застосування заохочувальних кримінально-правових норм та інститутів (наприклад, звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від призначення покарання, звільнення від відбування покарання), 6) призначення покарання, тощо.

Зазначену класифікацію з позицій філософської та логічної характеристик доцільно відносити до: 1) законодавчої класифікації, оскільки на сьогодні це єдина класифікація, що безпосередньо передбачена у КК; 2) основної; 3) видозмінної; 4) дедуктивної; 5) дворівневої.

У підрозділі 2.5 «Інші класифікації злочинів та їх значення» акцентовано увагу на те, що перелік критеріїв для поділу злочинів на види є фактично безкінечним.

Побудовані класифікації злочинів за ознаками суб'єкта. Встановлено, що характеристики фізичної особи (їх ознаки, властивості) надають можливість для конструкції злочинів зі спеціальним суб'єктом. Осудність як обов'язкова ознака суб'єкта є критерієм, в першу чергу, для відмежування кримінально протиправного від правомірного.

Злочини залежно від міри усвідомлення суб'єктом своїх дій (бездіяльності) під час вчинення злочину поділяються на: 1) злочини, вчинені осудними особами; 2) злочини, вчинені обмежено осудними особами.

Залежно від віку суб'єкта злочини поділяються на: 1) злочини, суб'єктом яких є особа, якій до вчинення злочину виповнилося чотирнадцять років; 2) злочини, суб'єктом яких є особа, якій до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. Залежно від того чи є суб'єкт злочину повнолітнім: 1) злочини, вчинені неповнолітнім; 2) злочини, вчинені повнолітнім.

Залежно від наявності або відсутності у суб'єкта додаткових ознак злочини поділяються на:

1) злочини із загальним суб'єктом; 2) злочини зі спеціальним суб'єктом.

Теоретико-практичне значення поділу злочинів залежно від ознак суб'єкта обумовлене:

а) криміналізацією (декриміналізацією) суспільно небезпечних діянь; б) відмежуванням злочинів від діянь, що не є кримінально протиправними; в) розмежуванням видів (категорій) злочинів; г) кваліфікацією злочину; д) особливостями звільнення від кримінальної відповідальності; е) особливостями призначення покарання; є) особливостями звільнення від покарання; ж) особливостями застосування інших заходів кримінально-правового характеру.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й вирішення наукового завдання, що полягає в отриманні нових результатів у виді наукових висновків щодо класифікацій злочинів та їх кримінально-правового значення. Проведене дослідження надало можливість сформулювати такі висновки:

1. Вагомий внесок у вирішення класифікаційних проблем зроблено вченими таких наук, як філософія та логіка. Проведені дослідження щодо сутності класифікації, її видів, правил, функцій та значення є відповідним фундаментом для побудови класифікацій злочинів у кримінальному праві. Поняття класифікації слід розглядати щонайменше у двох аспектах: а) у динаміці, а саме класифікація як процес, тобто поділ різних об'єктів (предметів), явищ (подій, фактів) на види, класи, групи за відповідними критеріями, б) в статиці, тобто класифікація як кінцевий, остаточний результат (система супідрядних понять; система в якій що-небудь класифіковано).

2. Побудовано теоретичну модель класифікації злочинів, яку становлять, зокрема: принципи, функції та об'єкт класифікації злочинів, критерій та правила її здійснення, формалізація результатів класифікації злочинів та її кримінально-правове значення.

3. Класифікація злочинів як явище динамічне, має свій початок і відповідні етапи здійснення. До таких етапів пропонується віднести: формулювання завдання (функції) класифікації злочинів, формулювання критерію класифікації злочинів, здійснення класифікації (поділу) злочинів з використанням правил класифікації, а також формалізація результатів класифікації злочинів та її кримінально-правового значення як у доктрині кримінального права, так і у кримінальному законодавстві.

4. Класифікація є дієвим засобом, інструментарієм для поглибленого пізнання злочину як об'єктивно існуючого соціального явища та базової категорії кримінального права та законодавства. Такі ознаки злочину як: 1) суспільна небезпечність, 2) винність, 3) діяння, 4) суб'єкт

злочину є критеріями для поділу злочинів на види.

5. Історично мінливий характер поняття злочину та розуміння його правової природи підтверджується розвитком кримінально-правової думки та кримінального законодавства. Так, спочатку слід констатувати відсутність узагальненого поняття злочину у кримінальному законодавстві, потім його формальне визначення, пізніше формально-матеріальне визначення поняття злочину у КК. На теперішній час безпосередньо у КК визначення поняття злочину не закріплено. Проте, злочину притаманні всі ознаки, які властиві кримінальному правопорушенню (законодавча дефініція якого передбачена у ч. 1 ст. 11 КК в редакції Закону № 2617-VIII від 22.11.2018 р.). Це обґрунтовується тим, що ці поняття співвідносяться між собою як родові (кримінальне правопорушення) і видові (злочин).

6. Злочин може бути об'єктом значної кількості класифікацій. Ретельний аналіз кримінального закону дає підстави стверджувати, що різні види злочинів покладені в основу побудови низки кримінально-правових норм та інститутів. Саме тому існує об'єктивна потреба в класифікації злочинів з метою їх: з одного боку – поділу на категорії (види, групи) та відмежування, а з іншого систематизації та впорядкування.

Поняття класифікації злочинів доцільно розглядати у двох аспектах, що тісно взаємозв'язані між собою: а) процес – поділ злочинів, б) результат – система злочинів.

7. Принципове кримінально-правове значення для застосування норм та інститутів кримінального права мають класифікації злочинів залежно від: форми вини; повноти вчинення суб'єктом складу злочину; кількісного складу суб'єктів; залежно від ступеня тяжкості; від ознак суб'єкта злочину.

8. Класифікація злочинів залежно від форми вини передбачає такі види: 1) злочин, що може бути вчинений лише умисно: а) злочин з прямим умислом, б) злочин з непрямым умислом, в) злочин, що може бути вчинений як з прямим, так і непрямым умислом; 2) злочин, що може бути вчинений лише необережно: а) злочин, вчинений зі злочинною самовпевненістю, б) злочин, вчинений із злочинною недбалістю; 3) злочин, що може бути вчинений як умисно, так і необережно.

9. Побудована класифікація злочинів залежно від повноти вчинення суб'єктом складу злочину. Так, злочини залежно від повноти вчинення суб'єктом складу злочину поділяється на: 1) закінчений та 2) незакінчений. Незакінчений злочин залежно від того, чи розпочато виконання об'єктивної сторони складу злочину поділяється на: а) готування до злочину і б) замах на злочин. Замах на злочин залежно від ступеня виконання об'єктивної сторони складу злочину за задумом суб'єкта злочину поділяється на: а) закінчений і б) незакінчений.

10. Злочини залежно від кількісного складу суб'єктів злочину поділяються на: 1) злочин, що може бути вчинений лише одним суб'єктом (одноособовий злочин); 2) злочин, що може бути

вчинений лише декількома суб'єктами (груповий, багатосуб'єктний злочин); 3) злочин, який може бути вчинений лише парними суб'єктами; 4) злочин, що може бути вчинений як одним суб'єктом, так і декількома; 5) злочин, що може бути вчинений як одним суб'єктом, так і парними суб'єктами.

11. Злочини залежно від міри усвідомлення суб'єктом своїх дій (бездіяльності) під час вчинення злочину поділяються на: 1) злочини, вчинені осудними особами; 2) злочини, вчинені обмежено осудними особами. Залежно від віку суб'єкта злочини поділяються на: 1) злочини, суб'єктом яких є особа, якій до вчинення злочину виповнилося чотирнадцять років; 2) злочини, суб'єктом яких є особа, якій до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. Залежно від того чи є суб'єкт злочину повнолітнім: 1) злочини, вчинені неповнолітнім; 2) злочини, вчинені повнолітнім. Залежно від наявності або відсутності у суб'єкта додаткових ознак злочини поділяються на: 1) злочини із загальним суб'єктом; 2) злочини зі спеціальним суб'єктом.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, які відображають основні результати дисертації:

1. Гриненко І. О. Філософські та логічні засади класифікацій злочинів. *Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту*. 2016. Т. 2. Вип. 40. С. 76–81.
2. Гриненко И. А. Классификации преступлений по УК стран постсоветского пространства. *Закон и жизнь : междунар. науч.-практ. прав. журн.* 2016. № 7/2 (295). С. 45–49.
3. Гриненко І. О. Поняття злочину в історії кримінального законодавства та правовій доктрині. *Право і сусп.-во*. 2017. № 3/2. С. 170–176.
4. Гриненко І. О. Класифікація злочинів залежно від повноти їх вчинення. *Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / Нац. акад. прав. наук України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України*. Харків : 2017. Вип. 34. С. 167–182.
5. Гриненко І. О. Класифікація злочинів залежно від вини (винності). *Visegrad journal on human rights*. 2018. № 6/2. С. 55–60.
6. Гриненко І. О. Ознаки суб'єкта злочину як критерії класифікацій злочинів. *Підпр-во, госп-во і право*. 2019. № 7. С. 182–187.

Наукові праці, які засвідчують апробацію результатів дисертації:

7. Hrynenko I. The classifications of crimes under the criminal legislation of Ukraine and England. *Актуальні питання сучасного розвитку юридичної науки : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 14 квітня 2016 р. Харків : НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2016. С. 32–33.*

8. Гриненко І. О. Кримінально-правове значення класифікації злочинів залежно від ступеня тяжкості. *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина* : матеріали Всеукр. наук.–практ. конф., м. Івано-Франківськ, 28 квітня 2017 р. Івано-Франківськ, 2017. С. 92–95.

АНОТАЦІЯ

Гриненко І. О. Класифікації злочинів та їх кримінально-правове значення. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально- виконавче право». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. Харків, 2021.

Робота присвячена комплексному дослідженню класифікацій злочинів у кримінальному праві. Побудовано теоретичну модель класифікації злочинів, яку становлять, зокрема: принципи, функції та об'єкт класифікації злочинів, критерій та правила її здійснення, формалізація результатів класифікації злочинів та її кримінально-правове значення.

З'ясовані види класифікацій, які існують у науковій літературі, що сприяло поглибленому пізнанню природи класифікації взагалі. На підставі цього надано філософську та логічну характеристику різним кримінально-правовим класифікаціям злочинів. Досліджені принципи класифікацій злочинів до яких пропонується відносити: принцип повноти, принцип зв'язку, принцип розвитку, принцип доцільності, принцип історизму.

Розроблені правила класифікацій злочинів, тобто наукові універсальні положення, якими слід керуватися при створенні будь-яких кримінально-правових класифікацій злочинів.

З'ясовано розуміння функцій класифікацій злочинів, зокрема: методологічної, теоретико-практичної, інтегративної, розмежувальної (розподільчої), конкретизуючої.

Проаналізований об'єкт класифікації – злочин, з'ясовані основні підходи до визначення цього поняття. Доведено історично мінливий характер поняття злочину та розуміння його правової природи, що підтверджується розвитком кримінально-правової думки та кримінального законодавства. Класифікація злочинів як явище динамічне, має свій початок з часів виникнення державності на українських землях і відповідні етапи розвитку і становлення. Акцентовано увагу на те, що перелік критеріїв для поділу злочинів на види є фактично безкінечним.

Основна увага у цій роботі приділена наступним класифікаціям злочинів: 1) класифікації злочинів залежно від форми вини; 2) класифікації злочинів залежно від повноти вчинення суб'єктом складу злочину; 3) класифікації злочинів залежно від кількісного складу суб'єктів злочину; 4) класифікації злочинів залежно від ступеня тяжкості.

Ключові слова: теоретико-практичні засади класифікацій злочинів, принципи класифікацій злочинів, правила класифікацій злочинів, види класифікацій злочинів, функції класифікацій злочинів, класифікація злочинів залежно від форми вини, класифікація злочинів залежно від повноти вчинення суб'єктом складу злочину, класифікація злочинів залежно від кількісного складу суб'єктів, класифікація злочинів залежно від ступеня тяжкості, інші класифікації злочинів.

АННОТАЦИЯ

Гриненко И. А. Классификации преступлений, их уголовно-правовое значение. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины. Харьков, 2021.

Работа является комплексным исследованием классификаций преступлений в уголовном праве. Построено теоретическую модель классификации преступлений, которую составляют, в частности: принципы, функции и объект классификации преступлений, критерий и правила ее осуществления, формализация результатов классификации преступлений и ее уголовно-правовое значение.

Установлены отдельные виды классификаций, которые существуют в научной литературе, что способствует углубленному познанию природы классификации в целом. На основании этого предоставлена философская и логическая характеристика разных уголовно-правовых классификаций преступлений.

Исследованы принципы классификации преступлений, а именно: принцип полноты; принцип связи; принцип развития; принцип целесообразности; принцип историзма.

Разработаны правила классификации преступлений, то есть научные универсальные положения, которыми следует руководствоваться при создании любых уголовно-правовых классификаций преступлений.

Определено понимание функций классификаций преступлений, в частности: методологической; теоретико-практической; интегративной; разграничительной (разделяющей), конкретизирующей.

Проанализирован объект классификации – преступление, охарактеризованы основные подходы к определению этого понятия. Доказан исторически изменчивый характер понятия преступления и понимание его правовой природы, что подтверждается развитием уголовно-правовой мысли и уголовного законодательства.

Классификация преступлений как явление динамичное, имеет свое начало со времен возникновения государственности на украинских землях и соответствующие этапы развития и становления. Акцентируется внимание на том, что перечень критериев для деления преступлений на виды фактически бесконечный.

Основное внимание в данной работе обращается на следующие классификации преступлений, а именно: а) классификации преступлений в зависимости от формы вины; б) классификации преступлений в зависимости от полноты совершения субъектом преступления; в) классификации преступлений в зависимости от количественного состава субъектов преступления; г) классификации преступлений в зависимости от степени тяжести.

Ключевые слова: теоретико-практические основы классификации преступлений, принципы классификации преступлений, правила классификации преступлений, виды классификаций преступлений, функции классификации преступлений, классификация преступлений в зависимости от формы вины, классификация преступлений в зависимости от полноты совершения субъектом преступления, классификация преступлений в зависимости от количественного состава субъектов, классификация преступлений в зависимости от степени тяжести, другие классификации преступлений.

SUMMARY

Hrynenko I. A. Classification of crimes and their criminal significance. – The manuscript.

Dissertation for a Candidate Degree in Law major in 12.00.08 «Criminal Law and Criminology; Criminal-Executive Law». – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2021.

The dissertation is a complex research of scientific and legal characteristics of classifications of crimes in criminal law. The theoretical concept (basis, model) of classification of crimes has been constructed; in particular, it consists of principles: functions and object of classification of crimes, criterion and rules of its realization, formalization of results of classification of crimes and its criminal-legal value.

Some types of classifications which are proposed to be distinguished in the scientific literature, which contributes to an in-depth knowledge of the nature of classification in general, have been studied. Based on this, it should be noted that the classification of crimes can be divided into types according to different criteria.

Principles of crime classifications have been examined as the main provisions, basic ideas, that establish the theoretical and applied principles of construction of crime classifications, the foundation (basis, basis) of the formulation of the rules of classification of crimes in criminal law. The principles of

classification of crimes should include: the principle of completeness; principle of communication; the principle of dynamism; the principle of stability; the principle of expediency; principle of historicism.

Rules for the classification of crimes have been developed as scientific universal provisions that should be followed in the creation of any criminal classifications of crimes.

The understanding of the functions of crime classifications is clarified, in particular: methodological; theoretical and practical; integrative; delimiting (distributive); concretizing.

Crime as the object of classification of crimes has been analyzed. In studying the genesis of the crime in legal doctrine and criminal law, the main approaches to this concept are clarified: a) formal; b) material; c) formal-material (material-formal). Today, the historically changing nature of the concept of crime and understanding of its legal nature is confirmed by the development of criminal doctrine and criminal legislation. The classification of crimes as a dynamic phenomenon has its origins and the corresponding stages of development and formation. The attention has been focused on the fact that the list of criteria for the classification of crimes into types is almost endless.

The main attention is paid to classifications of crimes, namely: a) classification of crimes depending on the form of guilt (guilt); b) classification of crimes depending on the completeness of the commission of the crime by the subject; c) classification of crimes depending on the quantitative composition of the subjects of the crime; d) classification of crimes depending on the severity.

In addition, classifications of crimes have been established depending on the characteristics of the subject of the crime according to the following criteria: a) depending on the degree of awareness of the subject of their actions (inaction) during the crime, b) depending on the age at which a person may be criminally liable, c) depending on whether the subject of the crime is an adult, d) depending on the presence or absence of the subject of the crime of additional features.

The study of these classifications of crimes is explained by their fundamental importance both to the science of criminal law and to the practice of applying the Criminal Code.

Keywords: theoretical and practical principles of crime classifications, principles of crime classifications, rules of crime classifications, types of crime classifications, functions of crime classifications, classification of crimes depending on guilt (guilt), classification of crimes depending on the completeness of the crime, classification of crimes from the quantitative composition of the subjects, the classification of crimes depending on the severity, other classifications of crimes.

Підписано до друку 02.03.2021 р. Формат 60х90/16
Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.
Ум. друк. арк. 0,7. Обл.-вид. арк. 0,9. Тираж 100. Зам. № ____

Друкарня Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, Харків, вул. Пушкінська, 77